

(Case Study: Ali Mohammad Baradaran Rafiei, Head of the Organization of Libraries, Museums, and Documents Center of Astan Quds Razavi)

Mohammad Nazarzadeh*

1- Expert in Charge of the Oral History Department, Documents Center of Astan Quds Razavi Library, Mashhad, Iran

Abstract: Oral history, as one of the modern methods for identifying and recording historical experiences in Iran, has found the opportunity to flourish, particularly through libraries and documentation centers. The role of interested and knowledgeable managers in this process is crucial, as new phenomena often face denial and resistance in their initial stages. Relying on the written and oral recommendations of Dr. Baradaran Rafiei, the Head of the Organization of Libraries, this article examines the creation and expansion of oral history within the Organization of Libraries, Museums, and Documents Center of Astan Quds Razavi. Dr. Baradaran's managerial position and perspectives, combined with his extensive knowledge of Mashhad's history over the last century, have provided valuable capacities for developing and guiding oral history projects. The findings of this research indicate that oral history, alongside the archival and research functions of libraries, can serve as an efficient tool for reproducing collective memory, strengthening historical identity, and expanding the boundaries of contemporary historical knowledge.

Key Words: Oral History, Libraries and Documentation Centers, Astan Quds Razavi, Ali Mohammad Baradaran Rafiei, Contemporary History of Mashhad, Collective Memory.

نقش مدیران سازمان‌ها در گسترش تاریخ شفاهی

(مطالعه موردی: علی محمد برادران رفیعی^۱ ریاست سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی)

محمد نظرزاده*

۱- کارشناس مسئول بخش تاریخ شفاهی مرکز اسناد کتابخانه آستان قدس رضوی، مشهد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۲

چکیده

تاریخ شفاهی به عنوان یکی از روش‌های نوین در بازشناسی و ثبت تجربه‌های تاریخی در ایران، به ویژه از طریق کتابخانه‌ها و مراکز اسنادی، مجال رشد یافته است. نقش مدیران علاقه‌مند و آگاه در این فرایند بسیار تعیین کننده است؛ زیرا پدیده‌های نو عمدتاً در مراحل نخست با انکار و مقاومت روبه‌رو می‌شوند. این مقاله با تکیه بر توصیه‌های مکتوب و شفاهی دکتر برادران رفیعی، ریاست سازمان کتابخانه‌ها، چگونگی ایجاد و گسترش تاریخ شفاهی در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی را بررسی می‌کند. جایگاه مدیریتی و دیدگاه‌های دکتر برادران، در کنار آگاهی گسترده وی از تاریخ سده اخیر مشهد، ظرفیت‌هایی ارزشمند برای تدوین و هدایت پروژه‌های تاریخ شفاهی فراهم کرده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد تاریخ شفاهی در کنار کارکرد اسنادی و پژوهشی کتابخانه‌ها، می‌تواند ابزاری کارآمد برای بازتولید حافظه جمعی، تقویت هویت تاریخی و گسترش مرزهای دانش تاریخی معاصر به شمار آید.

واژه‌های کلیدی: تاریخ شفاهی، کتابخانه‌ها و مراکز اسنادی، آستان قدس رضوی، علی محمد برادران رفیعی، تاریخ معاصر مشهد، حافظه جمعی.

* Corresponding Author: Mohammad Nazarzadeh

E-mail address: nazarzadeh47@gmail.com

Copyright2026@ Documents and National Library of the Islamic Republic of Iran. All rights reserved

مقدمه

با توجه به سیاست‌ها و برنامه‌های کتابخانه، آرشیو تاریخ شفاهی اداره اسناد آستان قدس رضوی در اواخر سال ۱۳۷۶ با الهام از ساختار «سازمان اسناد ملی» به وجود آمد. در نخستین سال‌های فعالیت، با توجه به غلبه رویکردهای رایج در حوزه علم کتابداری، این قسمت ذیل بخش «نمایه‌سازی» تعریف شده بود؛ اما از اوایل دهه هشتاد و به دنبال بازننگری در چارت تشکیلاتی و حمایت‌های دکتر برادران رفیعی، رئیس وقت کتابخانه، این آرشیو به عنوان بخش مستقل رسمیت یافت.

در بدو اشتغال نگارنده در شهریور ۱۳۷۸، به دلیل کمبود نیروی انسانی، کارشناسان آرشیو تاریخ شفاهی ناگزیر بودند در مقاطع مختلف به یاری سایر بخش‌ها، به ویژه بخش مطبوعات بروند؛ وضعیتی که گاه به کم‌کاری و حتی تعطیلی موقت فعالیت‌های این آرشیو منجر می‌شد.

افزون بر مشکلات اداری، مقاومت‌ها و نگاه سنتی نسبت به تاریخ شفاهی نیز چالش‌های جدی ایجاد می‌کرد. در مراجعات اداری برای پیگیری امور، برخی از افراد که درکی از اهمیت تاریخ شفاهی نداشتند، این فعالیت را بی‌فایده و اتلاف منابع موقوفه قلمداد می‌کردند و به نگارنده گوشزد می‌کردند: «این کار برایتان نه دنیا و نه آخرت دارد.» حتی برخی از همکاران عقیده داشتند مصاحبه‌های تاریخ شفاهی باید نابود شود. برای مثال، همکاری اعتقاد داشت باید مصاحبه‌های تاریخ شفاهی را در بشکه‌ای ریخت، روی آن نفت پاشید و آتش زد. برخی از مسئولان هم که کمی با تاریخ شفاهی آشنا شده یا با آن کنار آمده بودند، با ناآگاهی، از ما درخواست کار بر روی تاریخ شفاهی دوره صفویه را داشتند.

دکتر برادران، رئیس وقت کتابخانه، با آگاهی از شرایط موجود، با توجه به علاقه شخصی و اطلاع از میزان اهمیت تاریخ شفاهی، برای پیشگیری از کارشکنی‌ها، معتقد بود: «تاریخ شفاهی، تاریخ آینده است. بهتر است به کسی چیزی نگوئید. بدون هیاو و پنهان مصاحبه انجام دهید و آن را آرشیو کنید.»

ایشان در کل ذهنیتی مثبت نسبت به کار داشت. وقتی به او گفته بودند عکاس تاریخ شفاهی برخی از عکس‌های مستندسازی محلات را برای خودش برمی‌دارد، گفته بود: «مگر می‌خواهد عکس‌ها را چه کار کند. همه ما تلاش‌مان این است که از اماکن قدیمی بافت پیرامون حرم که در حال تخریب است عکس و فیلم تهیه کنیم و هویت شهر مشهد را حفظ کنیم، حالا اگر چند قطعه عکس هم بردارد باز هم منظور ما تأمین است.»

با نقش دکتر برادران در توسعه و راهبری آرشیو تاریخ شفاهی آستان قدس رضوی، با توجه به نیازهای سازمانی و چارچوب جغرافیای مشهد و آستان قدس رضوی، با اولویت رسیدگی به موضوع‌های مرتبط با این دو حوزه، این قسمت تأسیس شد. در آغاز، رویکرد این بخش بیشتر مصاحبه فردمحور بود و تمرکز بر ثبت زندگینامه اشخاص قرار داشت؛ اما از ابتدای سال ۱۳۸۳، فعالیت‌ها به سمت موضوع‌محور شدن تغییر یافت و مصاحبه‌ها در قالب طرح‌ها و پروژه‌های پژوهشی سامان‌دهی شد.

فرایند کار در این بخش به گونه‌ای طراحی شده بود که ابتدا پروژه تعریف می‌شد و مجری آن پس از مطالعه مقدماتی و ارتباط با افراد و مصاحبه‌شوندگان مرتبط با موضوع، دست‌نامه‌ای شامل شرح طرح، مداخل و پرسش‌ها و اسامی برخی از مصاحبه‌شوندگان احتمالی را تهیه می‌کرد. پس از تصویب طرح در سازمان، مصاحبه‌گر با بهره‌گیری از ظرفیت کانون‌های بازنشستگی یا از طریق ارتباط با معمرین، نسبت به شناسایی و تماس با مصاحبه‌شوندگان اقدام می‌کرد. مصاحبه‌گر در گفت‌وگوی اولیه، پس از انجام پیش‌مصاحبه، زمان مصاحبه جلسه اول را تعیین می‌کرد. در جریان مصاحبه اصلی، مصاحبه‌کننده می‌کوشید با ورود به جزئیات، اطلاعاتی دقیق درباره موضوع مدنظر گردآوری کند. در انجام کلی طرح نیز، مجری طرح به صورت «اندام‌واره»، به تمامی جوانب موضوع پروژه توجه داشت و با افراد دارای سمت‌ها و جایگاه مختلف مصاحبه می‌کرد.

در این بخش، روند آماده‌سازی و بایگانی مصاحبه‌ها به صورت «آرشیو‌محور» است. در این روش، برای هر

مصاحبه‌شونده یک پرونده تشکیل می‌شود که به صورت «حرفی-عددی» بایگانی می‌شود. فایل‌های تصویری و صوتی مصاحبه در دفتر اموالی ثبت می‌شود. تمامی مواد و مصالح مربوط به هر جلسه مصاحبه در پرونده قرار می‌گیرد. تدوین و بازشنوایی فایل‌های مصاحبه، تلپ، نمایه‌سازی، ورود اطلاعات مصاحبه‌ها به نرم‌افزار اطلاع‌رسانی و ارائه خدمات به مراجعان، مراحل بعدی آرشیو در این بخش هستند.

دکتر برادران رفیعی در طی یک دهه ریاست کتابخانه حدود ۴۲ صفحه یادداشت (بیش از ده هزار کلمه) برای نگارنده فرستاده‌اند. این نوشته‌ها از چند نظر قابل تأمل و در نوع خود منحصر به فرد است.

نوشتن این حد از مطالب با توجه به گرفتاری‌های دکتر برادران^۱، بیان‌کننده علاقه و درک از میزان اهمیت تاریخ شفاهی در نزد ایشان است. نگاشتن و ارسال این مطالب در مقاطع مختلف زمانی نشان‌دهنده آن است که او با تاریخ شفاهی زندگی کرده است. به عبارت دیگر، در تمامی لحظات حتی خارج از چارچوب اداری، هر آنچه از موضوع‌ها، مداخل، پرسش‌ها و مصاحبه‌شوندگان به ذهنش آمده، به نگارنده منتقل کرده است.

با توجه به تحصیلات، سوابق کاری و اشراف ایشان بر موضوع‌ها و افراد شهر مشهد، اطلاعات خوب و جزئی در تاریخ مشهد و آستان قدس به دست می‌دهد. دکتر برادران در معرفی اشخاص برای مصاحبه، بیش از رجال و شخصیت‌های برجسته، به معمرین، پیشکسوتان و مردم عادی توجه داشت.

از این نظر که یک دهه اول ریاست ایشان بر سازمان

کتابخانه مصادف با تأسیس تاریخ شفاهی بوده است، نوشته‌های دکتر برادران^۲ تجربیاتی خوب برای حل مشکلات و بومی‌سازی تاریخ شفاهی به دست می‌دهد. مطالب ایشان در دو بخش معرفی افراد (به همراه اطلاعاتی ارزشمند درباره آنها) و طرح‌ها و موضوع‌ها (به همراه مداخل و پرسش‌های مصاحبه) کمک شایانی به بخش تاریخ شفاهی کرده است.

معرفی افراد

محمدسمیع غفرانی^۳: «اداره اسناد بخش آرشیو شفاهی لطفاً با حاج آقای غفرانی، از وکلای دفتر حقوقی آستان قدس، دبیر دبیرستان‌های مشهد و استاد بنده هستند. خوب است که از ایشان وقت گرفته شود ترتیب ملاقات و مصاحبه‌ای را بدهید. برخی اطلاعات در مورد ایشان: اهل بیرجند هستند و از ۱۳۲۶ به مشهد منتقل شده‌اند. سابقه آموزش و پرورش خراسان، فعالیت خانواده علم در بیرجند را نسبتاً خوب اطلاع دارند، حادثه مسجد گوهرشاد و نقش مرحوم اسدی، سابقه اسدی و اطلاعاتی در مورد ایشان، خدمات و اقدامات مرحوم اسدی در آستان قدس، مدیران کل آموزش و پرورش، مدارس عمده موجود در مشهد و در بیرجند، شخصیت‌های فرهنگی مهم و مؤثر طی ۵۰ سال اخیر در مشهد، فعالیت‌های فرهنگی و درمانی آمریکایی‌ها، انگلیسی‌ها و ... در مشهد. ۸۰/۴/۲۰، امضاء»

احمدعلی منتظری و جعفر ثیان رضایی^۴: «یکی از فعالان در حوزه تعلیم و تربیت دینی در سال‌های اخیر حاج آقای تدین بوده‌اند. ایشان در جنگ اخیر به شهادت رسیدند. خوب است اطلاعاتی در مورد ایشان و شیوه

^۳ در سال ۱۳۸۰ به مدت سه ساعت با ایشان درباره موضوع‌های آموزش و پرورش، خاندان علم و مرحوم اسدی مصاحبه شد. (شماره پرونده: غ ۲۷)

^۴ در ارتباط با شهید تدین در تاریخ ۱۹ آذر ۱۳۸۰ به مدت ۷۲ دقیقه با آقای رضایی مصاحبه شد. (شماره پرونده: ر ۱۶۱) همچنین، با آقای احمدعلی منتظری در دهه ۸۰ خورشیدی ۱۴ جلسه به مدت ۹ ساعت درباره موضوع‌های مختلف آموزش و پرورش مصاحبه شده است. (شماره پرونده: م ۳۴۴)

^۱ بخش تاریخ شفاهی ۱۰ جلسه به مدت ۷ ساعت درباره موضوع‌های زندگینامه، نهضت ملی نفت، مدرسه علمیه نواب، انجمن پیروان قرآن، کانون نشر حقایق اسلامی، دکتر علی شریعتی، انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، آستان قدس رضوی و آیت‌الله واعظ طبسی با ایشان مصاحبه کرده است. (تصویر ۱؛ شماره پرونده: ۲۷)

^۲ مطالب ارسالی دکتر برادران بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی آورده شده است. نوشته‌ها داخل گیومه (») و اگر مطلبی تصحیح یا اضافه شده است در داخل قلاب ([]) آورده شده است.

تاریخ: ۸۳/۸/۲، امضاء»

قاسم خالدي^۴: «در دعای ندبه این هفته با آقای مهندس خالدي آشنا شدیم. ایشان را از دور می‌شناختم. مدت‌ها مدیرعامل سازمان آب بوده‌اند. در مورد مصاحبه و کار شما هم صحبت شد. آمادگی خود را اعلام کردند. شماره تلفن و زمینه‌های علاقه ایشان را می‌نویسم. شماره تلفن آقای مهندس خالدي: ...، [آدرس]: آزادی ۱۱، سجاد، حامد جنوبی، حامد ۹، بعد از چهارراه، پلاک ...، سن حدود ۷۵ سال، زمینه‌های علاقه: ۵۱ سال، رئیس انجمن اولیا و مربیان بوده‌اند. بنابراین، کمی از آموزش و پرورش، خودشان قهرمان احتمالاً وزنه‌برداری بودند. با ورزشکاران معروف تماس داشته‌اند. روز جمعه که ایشان را دیدم در جیش‌تعداد زیادی عکس از شخصیت‌هایی چون تختی، احمد وفادار و ... بود، در مورد سازمان آب و تشکیلات آن، در مورد شخصیت‌های معروف مشهد. در مصاحبه اولیه حتماً زمینه‌های دیگری پیدا خواهد شد. خوشبختانه بسیار علاقه‌مند هستند که از سوابقشان صحبت کنند و باید از همین ویژگی نهایت استفاده را بکنید. ۸۳/۱۱/۲۴، امضاء»

غلام‌رضا قدسی^۵: «آقای قدسی از شعرای معاصر خراسان هستند مدتی از اساتید مهدیه (انجمن پیروان قرآن) بودند. بعد از انقلاب هم مدتی مدیر کل اوقاف خراسان و مشاغل دیگری داشته‌اند. شغل قبل از انقلابشان هم صرافی بوده است. دارای استعداد سرشار و بسیار خوش طبع و از اعضای انجمن پیروان قرآن. شرح حالی از ایشان را در روزنامه خراسان امروز ملاحظه می‌فرمایید. ۸۴/۴/۲۹، امضاء»

تربیتی که اجرا می‌کردند جمع‌آوری بفرمایید. کمی شبیه حاجی عابدزاده [رهبر انجمن پیروان قرآن مشهد] بوده است. البته فرق‌های عمده‌ای بین این دو شخصیت از جهت روش کار تبلیغی به چشم می‌خورد. افراد زیادی ایشان را می‌شناسند. حاج آقای رضایی از کشیک چهارم هم می‌فرمودند با ایشان مانوس بوده‌اند. طبعاً حاج آقای منتظری هم ایشان را می‌شناسند. ۸۰/۵/۱۵، امضاء» (تصویر ۷)

محمد سیدمهدوی^۱: «امروز آقای سیدمهدوی، وکیل سابق دادگستری، سن ۷۶ سال که در نهضت ملی مرحوم دکتر مصدق در متینگ‌ها، سخنگو و شعاردهنده بودند مراجعه کرده بودند برای عضویت در کتابخانه. تلفن ... ۸۶۸، تاریخ: ۸۱/۸/۲۷، امضاء»

حسن لاهوتی^۲: یکی از دست‌نوشته‌های مرحوم برادران مربوط به پاسخ نامه‌ای است که از او با توجه به کسالت استاد سید جلال‌الدین آشتیانی، درخواست ضبط مستندی از ایشان کرده بودیم، ایشان در پاسخ فرمودند: «کمی دیر است. استاد احتمالاً در بیهوشی به سر می‌برند. نمی‌دانم عکس در این موقعیت چقدر لازم و مناسب است. اگر بخواهید می‌توانید از طریق آقای علمی‌دوست از بنیاد پژوهش‌ها [آستان قدس رضوی] با آقای لاهوتی همسایه استاد آشتیانی تماس برقرار کنید. ۸۳/۴/۳۰، امضاء»

علی باقرزاده (بقا)^۳: «گفت‌وگو با آقای باقرزاده را ملاحظه کنید. [بریده روزنامه همراه نامه] اشاراتی به ادبا و شعرای پنجاه سال اخیر خراسان در آن دیده می‌شود. آقای باقرزاده از شعرای بزرگ و خوش‌نام مقیم خراسان هستند.

^۳ در تماس‌های تلفنی و ملاقات‌های حضوری نگارنده، آقای باقرزاده هرگز راضی به مصاحبه نشدند و در سال ۱۳۹۵ خورشیدی فوت کردند.

^۴ با ایشان در دهه ۸۰ خورشیدی ۵ جلسه به مدت ۵ ساعت درباره موضوع‌های آب مشهد، ورزش خراسان و ورزش وزنه‌برداری مصاحبه شد. (شماره پرونده: خ ۳۳)

^۵ ایشان در سال ۱۳۶۸ فوت شده‌اند. در مصاحبه‌های مختلف اطلاعاتی درباره ایشان ارائه شده است.

^۱ با آقای سیدمهدوی ۲ جلسه در مرداد ۱۳۸۲ خورشیدی به مدت ۱ ساعت و ۴۵ دقیقه درباره موضوع نهضت ملی نفت و دوره مصدق مصاحبه شد. (شماره پرونده: س ۹۷)

^۲ اجازه تصویربرداری به ما ندادند. با آقای دکتر حسن لاهوتی از مریدان و شاگردان استاد در تاریخ ۲۷ مرداد ۱۳۸۳ خورشیدی به مدت ۱ ساعت و ۱۵ دقیقه درباره استاد آشتیانی مصاحبه شد. (شماره پرونده: ل ۱۱)

آقایان علی و محمد قریشی^۱: «آقای علی قریشی فرزند آقای محمد قریشی هم‌اکنون در مشهد ساکن هستند. اگر می‌توانستیم خدمت ایشان برسیم و استفاده کنیم کار ساده می‌شد. ضمناً اگر قرار است از دیگران در مورد خانواده قریشی صحبت شود، می‌توان دوستان مشهدی ایشان را نیز معرفی کرد. البته در مراحل بعدی بازدید از روستاهایی که متعلق به این خانواده بوده است نیز جالب خواهد بود. دفتر کار آقای قریشی در مقابل بیمارستان سوانح می‌باشد و می‌توان تلفن ایشان را هم پیدا کرد و اجازه ملاقات گرفت. نمی‌دانم چه موضوعاتی را می‌خواهید از ایشان سؤال کنید. ۱۴ آبان ۱۳۸۴، امضاء»

همایون سالاری^۲: «در مورد خانواده سالاری/ دکتر سالاری، محمودخان و رضا. آقای حسین سالاری احتمالاً دبیر آموزش و پرورش، پدرشان آقای محمودخان سالاری دبیر زبان فرانسه و مرد بسیار متواضعی بودند. یکی از سالاری‌ها رئیس بیمارستان، یکی متخصص بسیار برجسته و فرزندانش تعدادی پزشک هستند. خوب است یکی از آنها را برای صحبت انتخاب کنید منزلشان و مطبخشان، کوچه پشت [باغ] نادری بوده است.

۱- در خیابان، در محل دبستان ۱۵ بهمن قبلاً بیمارستان بوده، احتمالاً وابسته به آستان قدس. از آنجا منتقل شده به محلی بین کاروان‌سرای ملک و دارالشفای کنونی؟

۲- بیمارستان روس‌ها در شهریور ۲۰ در ابتدای خیابان سعدی محلی که هم‌اکنون یک نانوائی فری است؟
۳- بیمارستان آمریکایی‌ها هم که در خیابان شاه‌رضانو، محل فعلی بهزیستی؟»

غلام‌علی بخش زحمتکش^۳: «نمی‌دانم پرونده‌ای برای سابقه جلسات قرائت قرآن در مشهد دارید یا خیر. عکس ضمیمه مربوط به حاج آقای رضوان است، شاگرد برجسته مرحوم حاج سید محمد عرب زعفرانی که جلسات قرآنی به موازات جلسات انجمن پیروان قرآن داشته است. از شاگردان باقی‌مانده از استاد رضوان می‌توان از حاج آقای زحمتکش نام برد که تا چندی پیش کارمند شرکت به‌نشر [انتشارات آستان قدس رضوی] بودند و از آنجا بازنشسته شدند و هم‌اینک مغازه‌ای دارند در خیابان توحید نرسیده به مسجد محمدی‌ها، مقابل کوچه گلشن. خوب است با ایشان در مورد سابقه جلسات قرآن در مشهد مصاحبه‌ای داشته باشید. اگر به دفتر شما دعوت شوند فرصت دارند و استقبال می‌کنند. لطفاً عکس و فیلم ضمیمه را به ایشان مسترد بفرمایید. ۸۵/۱۱/۳۰، امضاء» (تصویر ۳)

محمدرضا بیوکی رضوان^۴: «حاج آقای رضوان خطاط و کاشی‌کار آستان قدس بوده‌اند و حدود شش، هفت جلسه قرآنی را در مشهد هدایت می‌کردند. همین چند سال اخیر به رحمت ایزدی پیوسته‌اند. ظاهراً آثار خطی ایشان در جای‌جای اماکن متبرکه وجود دارد. ۸۵/۱۱/۳۰، امضاء»

ابراهیم و محمود هدایی^۵: «از آقای هدایی چه اطلاعاتی داریم. شبیه استاد محمدتقی شریعتی [رهبر کانون نشر حقایق اسلامی مشهد] بودند و مدتی هم یک مجله به نام هدا منتشر می‌کردند. ۸۶/۲/۹، امضاء» (تصویر ۴)

^۴ در اوایل سال ۱۳۸۴ خورشیدی با آقای محمدرضا بیوکی فرزند حاج آقای رضوان ۲ جلسه به مدت ۷۲ دقیقه درباره موضوع‌های کاشی‌کاری اماکن متبرکه حرم مطهر و حاج آقای رضوان مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ب ۲۲)

^۵ با دو تن از فرزندان آقای ابوتراب هدایی به نام‌های ابراهیم و محمود هدایی در ۲ جلسه در تاریخ‌های ۱۴ و ۱۶ تیر ۱۳۸۶ به مدت ۱۸۰ دقیقه مصاحبه شده است. (شماره پرونده ابراهیم هدایی: ۳۹۶، شماره پرونده محمود هدایی: ۳۹۷)

^۱ با افراد خاندان قریشی مصاحبه نشده است.

^۲ در ارتباط با این خانواده با دکتر همایون سالاری ۱ جلسه مصاحبه در تاریخ ۱۱ مرداد ۱۳۸۵ به مدت یک ساعت به صورت صوتی انجام شده است. (شماره پرونده: س ۲۵)

^۳ در سال ۱۳۸۷ خورشیدی ۳ جلسه به مدت ۴ ساعت با آقای زحمتکش درباره موضوع‌های مکتب‌خانه‌ها، محافل قرآن محله بالای خیابان و انجمن پیروان قرآن مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ب ۴۹)

داشته باشید. همراه آقای محسنی: ... ۰۹۱۵»

علی سرخوش^۴: «مرحوم سرخوش از تجار قدیمی مشهد، کارخانه آرد سرخوش، خیابان بهار، بین چهارراه لشگر و فلکه برق، حاشیه خیابان. بعد با مرحوم حاجی عامل‌زاده در مزرعه حکیم‌آباد در جاده قوچان به طور مشارکت کارخانه آرد دایر کردند. پول از آقای عامل‌زاده بود و مدیریت از مرحوم علی سرخوش.

ظاهراً از علی سرخوش از دو همسر، چهار فرزند حاصل شده که یکی [از فرزندان] همسر حاجی یوسف آقای شگفتی، یکی آقای سرخوش، کار بازرگانی می‌کرد. دو دختر که در اروپا زندگی می‌کنند، یکی در پاریس و دیگری در نیس. هر دو با فرانسوی‌ها ازدواج کرده‌اند و همسر فرانسوی هر دو فوت شدند.

پدر علی، احمد و محمد سرخوش و سه خواهر (خانم مستوفی، آراسته و ...)، مرحوم میرزا هاشم سرخوش بوده است که از تجار صادرات چای مشهد بوده است. در مشهد ۱۲ مغازه قماش‌فروشی داشته است. برای صادرات مدتی پوست گردو و پوست انار و ... را صادر می‌کرده است.

پسرهای مرحوم میرزا هاشم دنباله‌روی جدی کار پدر نبوده‌اند و حتی دو نفر از آنها، آقای مهندس احمد و مهندس محمد سرخوش، برای تحصیلات عالیه به خارج از کشور اعزام شدند. مرحوم میرزا هاشم تقریباً تمام سرآسیا ملک او بود.»

اکبر رضایی مزینانی^۵: «مدیر محترم اسناد و مطبوعات:

۱- آقای رضایی مزینانی فعلاً با آقای حسین‌زاده به صورت افتخاری همکاری دارند. ۲- اگر به تلگراف هم توجه دارید از مخابرات ارتش هم می‌توان بازنشستگان را پیدا کرد. ۳-

محمدابراهیم شریعت‌زاده^۱: «در سال ۵۸ که این جانب مسئول کتابخانه مرکزی شدم (مدت چهار ماه) آقای شریعت‌زاده که از کارمندان قدیمی بودند به عنوان معاون بنده همکاری داشتند. ایشان دفتر ثبت اسناد شماره ۱۹ خیابان سجاد را دارند و در کشیک چهارم مشرف می‌شوند. اگر در مورد وضعیت آستان قدس در دوره پهلوی دوم اطلاعاتی لازم باشد و همچنین سال‌های اول پیروزی انقلاب اسلامی، ایشان حرف‌هایی برای گفتن دارند. ۴/۲۳/۸۶، امضاء» (تصویر ۵)

محمدتقی حافظیان رضوی^۲: «حاج آقای حافظیان که ایشان هم خادم کشیک چهارم هستند مدتی با آقای اوکتایی، رئیس اسبق کتابخانه، همکاری می‌کردند و از خصوصیات ایشان اطلاعاتی دارند. آقای حافظیان از اولین تائیس‌های آستان قدس بوده‌اند و در کتابخانه هم ایشان در زمان شازده اکتایی نامه‌هایش را شروع به تایپ‌کردن نموده است. ۲۳ تیر ۱۳۸۶ (تصویر ۶)

تایپ نامه‌ها برای اولین بار در زمان ریاست آقای اوکتایی در کتابخانه توسط آقای حافظیان صورت می‌گیرد. ایشان خادم کشیک پنجم هستند. اگر یکی از روزهایی که خدمت می‌آیند قرار بگذارید و قدری وضعیت زمان ایشان را جویا شوید بد نیست. ایشان ۱۳۳۵ از کتابخانه به سازمان دیگری منتقل شده‌اند. ۲۸ آذر ۱۳۸۶، امضاء»

جمال محسنی بیرجندی^۳: «محسنی بیرجندی را در جایی دیدم. اطلاعات خوبی در مورد بیرجند و شخصیت‌های روحانی قدیمی آن منطقه دارند. دبیر بازنشسته جغرافیا و مقیم مشهد هستند. بد نیست برای تکمیل اطلاعاتتان در مورد بیرجند، مصاحبه‌ای هم با ایشان

^۳ با ایشان در سال ۱۳۸۷ خورشیدی ۴ جلسه به مدت ۵ ساعت و ۳۰ دقیقه در مورد بیرجند و آموزش و پرورش مصاحبه شد. (شماره پرونده: م ۱۵۲)

^۴ تاریخ شفاهی موفق به مصاحبه‌ای با خاندان سرخوش نشده است.

^۵ با ایشان در سال ۱۳۸۹ خورشیدی ۲ جلسه به مدت ۲ ساعت و ۳۰ دقیقه درباره موضوع مخابرات و پست مصاحبه شد. (شماره پرونده: ر ۱۲)

^۱ با آقای شریعت‌زاده ۱ جلسه مصاحبه تصویری در تاریخ ۸ خرداد ۸۴ به مدت ۸۲ دقیقه در ارتباط با طرح «تاریخ شفاهی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی» صورت گرفته است. (شماره پرونده: ش ۲۰۴)

^۲ بخش تاریخ شفاهی در تاریخ ۲۰ تیر ۱۳۷۷ یک ساعت با ایشان مصاحبه کرده است. (شماره پرونده: ح ۹۴)

به نقش نامه‌نویس‌های مستقر در بیرون اداره پست اشاره‌ای نشده است. چون سواد عمومی کم بوده و پست تنها وسیله ارتباطی طبیعی بوده است، افرادی نامه‌نویسی برای افراد بی‌سواد را عهده‌دار بوده‌اند. ۴- ارسال محموله‌های پستی توسط بخش خصوصی. ۵- بسته‌های پستی به عنوان کادو برای بستگان از چه زمانی باب شده است؟ ۶- پاکت‌های هوایی و نقش اداره پست در تهیه و فروش، وجدان شغلی در کارکنان و سعی در رسانیدن نامه به صاحبش؟ ۷- آسیب‌شناسی این شغل؟ ۸- وسیله نقلیه پستی‌چی‌ها؟ پیاده؟ دوچرخه؟ ... ۸۷/۲/۱۸ امضاء»

حبيب‌الله احمدی سینایی^۱: «حاج آقای احمدی در مورد آقای مهمانی و والد محترمشان اگر مطلبی می‌فرمایید استفاده کنیم. در مورد جریان سفر مرحوم والد به قم و تأیید مرجعیت امام از زبان شما بشنویم. اخلاقیات ویژه مرحوم والد، زندگی‌شان؟ ارتباط با افراد خانواده، بیشتر مطالعه یا عبادت نوع دیگر؟ توصیه همیشگی ایشان؟ منزل ایشان دست کیست؟ از سفرهای مرحوم والد؟ از علمایی که با ایشان رفت‌وآمدی داشته‌اند؟ شاگردهای ویژه ایشان؟ از اساتید خودتان به علاوه نقش پدر در مسأله آموزش شما؟ کدام دبستان، دبیرستان، مدرسه می‌رفتید؟ نظر آقا در مورد انجمن پیروان قرآن؟ کانون نشر حقایق اسلامی؟ مرحوم حاج شیخ محمود حلبی؟ شاگردان مشهور والد: واعظ‌زاده، فردوسی‌پور، حکیمی، صراف‌زاده، داماد آقای احمدی»

محمد ارجمندنیا^۲: «این هفته که حرم مشرف بودم در خدمت حاج آقای ارجمندنیا بودم. می‌گفتند در همین زیر گنبد الله‌وردی خان عده‌ای از شاه که به حرم آمده بودند می‌خواستند و اصرار می‌کردند که وضعیت آن فضا را به

وضع بهتری درآورده و دستور مرمت آن محل را بدهد. شاه در آن موقع ۵ سال از پادشاهی‌اش گذشته بود، یعنی این حادثه در سال ۱۳۲۵ اتفاق افتاده. زیر گنبد از فرط خرابی بسته بود و داربست بسته بودند که آن را مرمت کنند. گفتند احتمالاً عکسی هم دارند که این صحنه را نشان می‌دهد. می‌توانید از روحانیونی که می‌شناسند و در آن دوره، دوروبر آستانه بوده‌اند ذکری به میان آورند. در سال‌های اخیر آوردن روحانی برای استقبال از شاه در حرم مشکل بود و می‌رفتند روحانیون از شهرستان‌های نیشابور و ... می‌آوردند. ولیان به حاج شیخ احمد شاه‌رودی گفته بود بیاید در دارالذکر به حضور شاه برسد و او رفته بود در دارالحفاظ و وقتی او را مجبور کردند قهر کرد و رفت و برای استقبال از شاه نایستاد. سرهنگ حیدری چگونه آدمی بوده است؟ اسامی دارالذکر، دارالسعادة و ... آیا با سازندگان مرتبط است.»

محمدباقر نوراللهیان^۳: «این هفته فرصتی به دست آمد تا با آقای دکتر نوراللهیان در منزل حضرت آیت‌الله زنجانی صحبتی از مصاحبه و آرشیو تاریخ شفاهی شد. ظاهراً قبول کردند که مزاحمشان بشویم. نمی‌دانم با ایشان تا کنون صحبت کردیم یا خیر؟ آقای دکتر نوراللهیان از پزشکان متدین شهر بوده‌اند و نوعاً مراجع مقیم مشهد برای مداوای بیماری افراد خانواده‌شان از ایشان استفاده می‌کرده‌اند. دروس حوزوی را در کنار تحصیلات علم پزشکی نزد اساتید معروف مشهد گذرانیده‌اند. برخی مسائلی که می‌شود از ایشان سؤال کرد. انجمن‌های دینی در ۶۰ سال اخیر و نظرشان در مورد آنها. نظرشان در مورد استاد شریعتی و مرحوم دکتر شریعتی (جنبه‌های مثبت و منفی آنها) و آقای احمدزاده و ...، مراجع بزرگ مقیم خراسان:

^۱ التولیه‌های آستان قدس رضوی به مدت ۸ ساعت مصاحبه شده است. (شماره پرونده: الف ۱)

^۲ با ایشان در سال‌های ۸۳ و ۸۸ خورشیدی در ۲ جلسه به مدت ۲ ساعت در خصوص مجامع مذهبی مشهد مصاحبه شده است. به علت ناراحتی مغزی و بیماری فراموشی، ادامه مصاحبه با وی میسر نشد. (شماره پرونده: ن ۲۸)

^۱ با آقای احمدی در مهر ۱۳۸۶ خورشیدی ۲ جلسه به مدت ۱ ساعت و ۴۰ دقیقه درباره پدرشان آیت‌الله شیخ مجتبی قزوینی و شاگردانش مصاحبه شده است. (شماره پرونده: الف ۴۹)

^۲ با آقای ارجمندنیا در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ خورشیدی ۶ جلسه درباره موضوع‌های آستان قدس رضوی، کفشداری‌های حرم مطهر و نایب

«انجام مصاحبه با حاج آقای ایزدی، مشاور مدیریت موقوفات و مدیر کل اسبق استان، و همچنین مصاحبه با حاج آقای شریعتی، رئیس سابق اداره موقوفات آستان قدس.

۱- سابقه آستان قدس؟

۲- نایب‌التولیه‌های مختلف: علی معتمدی، محمود بدر، تیمسار [امیر] عزیزی، تیمسار [نادر] باتمانقلیچ، باقر پیرنیا، [محمودولی] اسدی، [فخرالدین] شادمان؟

۳- دارالتولیه؟

۴- رؤسای دوره رضاشاه، عبدالعلی میرزایی (نظام‌التولیه - از سادات است) که یکی دو دوره نیز وکیل مجلس از مشهد شده است، [محمودولی] اسدی، [فتح‌الله] پاکروان و [سید علی‌رضا] نواب احتشام [رضوی]؟

نحوه تشریف‌تولیت‌ها و نایب‌التولیه‌ها به حرم؟

۵- خدمات و اقدامات مرحوم [محمودولی] اسدی در آستان قدس؟

۶- آستان قدس و حضور سربازان شوروی در مشهد؟
۷- آستان قدس، حرم مطهر در دوره کشف حجاب، مردم چگونه به حرم مشرف می‌شده‌اند؟
۸- نایب‌التولیه‌هایی که از آستان قدس حقوق نمی‌گرفتند؟

۹- مدیریت آستان قدس تغییرات در چارت و سازمان مدیریت حرم و آستان قدس؟

۱۰- شخصیت‌های مؤثر و معروف حرم، دولتشاهی، مشرف‌ها؟

۱۱- نفوذ مرحوم [میرزا احمد] کفایی در آستانه؟

۱۲- آستان قدس و محرومان جامعه، جذامی‌ها، کودکان بی‌سرپرست، فقرا و در راه ماندگان؟

۱۳- مؤسسه‌های اجتماعی که با کمک آستان قدس فعال بوده‌اند. (بیمارستان، مدرسه، مکتب‌خانه، پرورشگاه)

۱۴- تهیه نقشه تغییرات داخل حرم در دوره‌های

آقای میرزا مهدی اصفهانی، حاج محمد آقازاده، حاج احمد آقازاده، آقای سید یونس اردبیلی، آقای عبسی، آقای کجوری، آقای میلانی، آقای آشتیانی و ...، مدارس که تحصیل کرده‌اند و اوضاع و احوال آن مدارس علمی که در آنجا درس خوانده‌اند. جریان مدرسه نواب، اختلاف طرفداران آقای نوقانی و آقای کفایی. شخصیت‌های معروفی که به کانون نشر حقایق برای سخنرانی کردن دعوت شده‌اند و ایشان به یاد دارند. مطب ایشان قبلاً در خیابان امام خمینی حول‌وحوش اداره ثبت و اسناد بوده است. می‌توانید از ۱۱۸ تلفن ایشان را بگیرید.»

عباس آقا نوری فر^۱: «جناب سرهنگ نوری فر رئیس راهنمایی در دوران گذشته که سختگیر و دقیق و خوش‌نام بود فعلاً از خدمه کشیک پنجم و مسئول داخلی بیمارستان قلب جوادالائمه [با] حاج آقای دانش هستند.»

طرح‌ها و موضوع‌ها

از اوایل دهه هشتاد، بخش تاریخ شفاهی بیشتر با رویکرد موضوع‌محور کار کرده است. مرحوم برادران رفیعی ضمن بیان موضوع‌ها و طرح‌های مختلف، مداخل و پرسش‌هایی را برای راهنمایی در قالب نامه و مکتوبات اداری برای بخش ارسال می‌کردند. ایشان در نامه‌ای ضمن بیان عناوین طرح‌ها مرقوم فرمودند: «لیست برخی عناوین را که فکر می‌کنم اغلب آنها در دستور کارتان هست نوشته‌ام که اگر حوصله کردید نگاهی به آن بیندازید. امیدوارم دوستان ما در آینده‌ای نزدیک جای آدم‌هایی مانند آقای [مهدی] سیدی [پژوهشگر و نویسنده چندین کتاب در تاریخ مشهد و خراسان] را به عنوان متخصص مشهد و خراسان بگیرند و اطلاعات کافی و عمیقی در مورد مشهد و خراسان داشته باشند. تاریخ: ۸۴/۶/۱۹، امضاء»

طرح تاریخ شفاهی آستان قدس رضوی

^۱ با آقای نوری فر در تاریخ ۲۹ آذر ۱۳۸۳ به مدت ۱ ساعت و ۱۵ دقیقه درباره موضوع راهنمایی و رانندگی مشهد مصاحبه شد. (شماره پرونده:

- مختلف؟
- ۳۶- نقش فرهنگی آستان قدس در دوره انقلاب
- ۱۵- رواق‌های اضافه شده؟
- ۳۷- فرش حرم؟
- ۱۶- تغییرات مؤسسه‌ها و واحدهای داخل حرم و داخل صحن‌ها؟
- ۳۸- تأسیسات حرم؟
- ۱۷- تشکیلات اداری آستان قدس در گذشته؟
- ۳۹- اولین کارخانه برق در مشهد و آستان قدس؟
- ۱۸- تشریفات حرم مطهر، تشریفات که دیگر انجام نمی‌شود، مانند بازکردن در ضریح و انتقال کلید ضریح دست به دست به وسیله خدمه؟
- ۴۰- ابزار روشنایی در صد سال اخیر در حرم مطهر؟
- ۴۱- تشریفات حرم فرق کرده یا خیر؟
- ۴۲- زیارتنامه‌خوان‌ها و نحوه دعوت به کار آنها در حرم؟
- ۴۳- کفش‌داری، گذشته و حال در حرم مطهر؟
- ۴۴- [مراسم] صفه یا خطبه‌ها؟
- ۲۰- مکتب‌خانه [آستان قدس رضوی]؟
- ۴۵- خدام زن هم داشته‌ایم؟
- ۲۱- اتاق خدمه، استراحتگاه خدمه؟
- ۴۶- مصاحبه با رجال قدیمی آستان قدس (مثبت و منفی)؟
- ۲۲- دستشویی‌ها [ی آستان قدس رضوی]؟
- ۴۷- آقای ذهبی^۱، عکاس ضریح در سال ۱۳۳۸؟
- ۲۳- مهمانسرا و نحوه پذیرایی در طی زمان؟
- ۴۸- هنرمندان آستان قدس در صد سال اخیر، مرحوم رضوان، مرحوم بروسان؟
- ۲۴- مهمانسرا و انواع مأكولات و مشروباتی که سرو می‌شده است؟
- ۴۹- شخصیت‌هایی که در سال‌های پیش از پیروزی انقلاب در آستان خدمت می‌کرده‌اند (افراد مثبت و افراد منفی)؟
- ۲۵- ظروف مهمانسرا؟
- ۵۰- نحوه اداره املاک و مستقالات در دوره‌های مختلف؟
- ۲۶- سرویس‌دهی به زوار و به خدمه، صبحانه، شام، نهار؟
- ۵۱- شرکت زراعی، شرکت رضا، سابقه مدیران این شرکت؟
- ۲۷- انواع خدمات؟
- ۵۲- تعداد املاکی که در اختیار شرکت رضا و مدیران این شرکت مانند آقای کدیور، آقای کیهان یغمایی و آقای مسیح یغمایی قرار گرفت؟
- ۲۸- تعداد خدمه؟
- ۵۳- کارمندان سابق اداره املاک آستان قدس؟
- ۲۹- تقسیم‌بندی خدمه‌ها؟
- ۵۴- مستأجران آستان قدس و وابستگی‌شان؟
- ۳۰- دارالشفا [ی آستان قدس رضوی]؟
- ۵۵- شیوه اجاره املاک، درآمد املاک و مزرعه نمونه؟
- ۳۱- طبیب‌های خارجی که با آستانه همکاری داشتند؟
- ۵۶- املاک زراعی مهم حاشیه شهر (قلعه خیابان، خواجه ربیع و کلاته بوغا)؟
- ۳۲- بیمارستان آستان قدس در باغ هشتاباد محل دبستان ۱۵ بهمن؟
- ۳۳- مسجد پیره‌زن ستون‌های قطور سنگی داشت، چند پله می‌خورد بالا می‌رفت، وسط مسجد گوه‌رشاد؟
- ۳۴- هدیریت حوزه حرم و مشارکت سازمان‌های دولتی در این امر؟
- ۳۵- خدمات فرهنگی، اجتماعی آستان قدس پیش از پیروزی انقلاب؟

مجله دفتر اسناد، جلد چهارم، سازمان کتابخانه‌ها، ۱۳۸۷، صص. ۳۲۵ الی ۳۴۴، چاپ شده است.

^۱ حاصل ۴ جلسه مصاحبه با ایشان در مقاله «تاریخچه عکاسی در آستان قدس (مصاحبه با آقای ابراهیم سیاح)» توسط محمد نظرزاده،

اطلاعات مسئولان خزانه می‌تواند برای سابقه این واحد مهم آستان قدس مفید باشد. خوب است با مسئولان قبلی خزانه هم مصاحبه‌هایی داشته باشند، مانند آقای [جعفر] اخوان [ثالث] و ... چون شایعاتی در گذشته شنیده شده که سکه‌ها را ذوب می‌کرده‌اند و از آنها برای مصارف جاری = نقره‌کاری استفاده می‌کرده‌اند. (تصویر ۲)

- ۱- کتاب دعا و قرآن‌های خطی داخل حرم؟
- ۲- سابقه کتابخانه و موزه در صد سال اخیر؟
- ۳- تغییرات از نظر مکانی؟
- ۴- از نظر منابع؟
- ۵- از نظر خدمات و تعداد مراجعان؟
- ۶- دوره دکتر [فخرالدین] شادمان؟
- ۷- دوره دکتر [احمدعلی] رجائی^۳ [بخارائی]؟
- ۸- نقش آقای دکتر [ابراهیم] شکورزاده^۴ [بلوری]؟
- ۹- خدمات فرانسوی‌ها به موزه؟
- ۱۰- رؤسای مختلف کتابخانه، موزه و خزانه؟
- ۱۱- مصاحبه با آقای دکتر [علی] اردلان^۵ [جوان] در مورد موزه؟

- ۱۲- نقش آقای دکتر اردلان؟
- ۱۳- خزانه، تشکیلات این واحدها و تغییراتی که طی زمان پیدا کرده است؟
- ۱۴- حوادث مهمی که بر خزانه و موزه گذشته است؟
- ۱۵- جاشمعی‌ها کجا هستند؟

طرح تاریخ شفاهی «چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی»

- ۱- چه عواملی در تصمیم آستان قدس برای تأسیس

۵۷- نقشه‌برداری از املاک و تعیین حدود املاک و توجه دقیق به رقبات وقفی در چه زمانی بیشتر و بهتر انجام شده است؟

- ۵۸- ورود آستان قدس در فاز صنعت و سرمایه‌گذاری؟
- ۵۹- خرید کارخانجات قند و علت آن؟
- ۶۰- مستشاران فرانسوی و کارهای پژوهشی در مورد آمایش سرزمین و نیز ارزیابی ثروت آستان قدس و مسائل مختلف آن. شرکت ستکام؟
- ۶۱- [رضاشاه] به یک زیارت‌نامه خوان ۲۰ تومن می‌داد که برایش زیارت بخواند، اما به کسی چیزی نگویید، می‌آمد که نظارت کند؟
- ۶۲- تاریخچه کاربرد رایانه در آستان قدس، همکاری که دوره‌های خاصی را به همین منظور گذرانیده‌اند؟
- ۶۳- تاریخچه آموزش کارکنان در آستان قدس، از پیش از انقلاب تا کنون؟
- ۶۴- هیئت امنای آستان قدس رضوی؟

طرح تاریخ شفاهی «کتابخانه و موزه آستان قدس رضوی»

«جمع‌آوری کتاب‌های خطی از داخل حرم در چه تاریخی و به چه صورت انجام شده است. یکی از خدمه می‌گفت: «به ما گفتند از این قرآن‌ها هر که خواهد ببرد و عده‌ای قرآن‌های خطی را انتخاب کردند و به منزلشان بردند.» شاید بتوان از خدمه قدیمی در این مورد اطلاعاتی کسب کرد. در تبیین کتابخانه مفید خواهد بود. مصاحبه با آقای [سید هاشم] مکاسبی^۲ رئیس قبلی کتابخانه مرکزی آستان قدس.

چون رسم مستندسازی در گذشته وجود نداشته،

^۱ مرحوم دکتر برادران رفیعی طی پنج صفحه، مطالب جامع و کاملی از افراد هیئت امنای وظایف آنها برای نگارنده فرستاده‌اند.

^۲ با ایشان ۶ جلسه مصاحبه در سال ۱۳۸۴ به مدت ۸ ساعت انجام شده است. (شماره پرونده: ۷م)

^۳ ریاست امور فرهنگی آستان قدس رضوی بین سال‌های ۱۳۴۸ الی ۱۳۵۱ خورشیدی (یادنامه دکتر احمدعلی رجائی بخارائی، دانشکده

ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد، شماره‌های ۱۰۲ و ۱۰۳، پاییز و زمستان ۱۳۷۲، ص. ۵۲۹)

^۴ رئیس اراضی و مستقالات و معاون کتابخانه آستان قدس رضوی، تلاش نگارنده در دو مرحله برای مصاحبه با ایشان موفق نبود.

^۵ رئیس کتابخانه آستان قدس بین سال‌های ۱۳۷۲ الی ۱۳۷۷، ایشان ۱ جلسه مصاحبه در سال ۱۳۷۸ به مدت ۷۰ دقیقه انجام شده است. (شماره پرونده: الف ۶)

چاپخانه مؤثر بوده است؟

الف- کار چاپی زیاد داشته؟ برای کمک به نیاز شهر مشهد بوده است؟ ب- برای کمک به نیاز شهر مشهد بوده است؟ پ- در مورد نیازها آینده‌نگری صورت گرفته است؟ دیدن متن موافقت حاج آقای [عباس واعظ] طبسی که به دنبال پیشنهاد مرقوم فرموده‌اند، پاسخ این سؤال را روشن مطرح می‌کند. اطلاعات تفصیلی چاپخانه را می‌توانید از آقای [محمود] ناظران‌پور^۱ بگیرید. مطالعه مقاله ایشان در نکوداشت مرحوم دکتر [عباس] سعیدی [رضوانی]^۲ هم بسیار مفید است.

۲- در سال تأسیس چاپخانه کدام حوزه نیاز به کار چاپی داشته است؟ کتابخانه؟ خود مؤسسه چاپ؟ معاونت اداری یا آستان قدس (چاپ فرم‌ها و ...). معاونت فرهنگی؟ ۳- اعضای هیئت مدیره مؤسسه چاپ؟ حوزوی؟ دانشگاهی؟ دارای سابقه کار چاپخانه مدیریت و یا کار در سطوح پایین‌تر. تولید عظمی برای انتخاب همکاران خود در مؤسسه چاپ به چه خصوصیاتی اهمیت داده‌اند؟

۴- چاپخانه را از کدام کشور خریده‌اند؟ وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در این دوره آقای [سید محمد] خاتمی بوده‌اند. میزان همکاری و کمک دولت برای اجرای این تصمیم فرهنگی آستان قدس؟ (سردی رابطه آستان قدس و دولت)

۵- نیروهای کلیدی مؤسسه چاپ؟ از کدام چاپخانه‌ها به آستان قدس منتقل شدند؟ در حوزه مالی، اداری، مدیر داخلی، چاپخانه، کارپرداز، انباردار، دبیرخانه، بخش چاپ، قسمت لیتوگرافی، قسمت صحافی، تبلیغات و جذب کار، مسئول ماشین چاپ در نسل‌های مختلف، افست، چاپ صنعتی. تحول امور چاپ در طی سال‌های فعالیت چاپخانه،

ماشین‌آلات مختلف، بخش تعمیر و نگهداری ماشین‌آلات؟

۶- معرفی چهره‌های کلیدی مؤسسه چاپ: آقای [محمود] ناظران‌پور، حاج آقای صاحبکار، آقای [محمدرضا] کربلایی مقدم^۳، آقای [ابراهیم] عاقل^۴، حاج آقای کاظم‌زاده، حاج آقای نادمی، آقای ده‌بزرگی، آقای مهندس ایزدی، آقای حافظی‌زاده، حاج آقای بلالی، حاج آقای حکمت، حاج آقای رضایی، آقای درویش‌پور، آقای سالیانی، آقای بیابان‌پیما [جواد فرهمندزاد]، حاج آقای پورمیر. معرفی مدیران سالن چاپ؟ گزینش نیروهای انسانی در سطح مدیران، در سطح کارکنان میانی و سایر (شایسته‌سالاری، مبنای دوستی و قوم‌و خویش، امتحان و بالاترین نمره در آزمون؟ ...)

۷- آموزش در چاپخانه آستان قدس: به روش سنتی استاد-شاگردی، کلاس آموزش ضمن خدمت، روش مشاهده کار چاپخانه‌های بزرگ و پرسابقه و ...

۸- چه شد که مؤسسه چاپ زمینه کارش توسعه یافت: چاپ و انتشارات (دیدن نخستین اساسنامه مؤسسه چاپ و نیز متن تولید برای تأسیس چاپخانه)؟

۹- مؤسسه چاپ مادر برخی از مؤسسه‌های فرهنگی دیگر. چرا و چگونه شرکت به‌نشر، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

۱۰- چه شد چاپخانه به طرف چاپ صنعتی گرایش پیدا کرد؟

۱۱- مشکلات راه‌اندازی این صنعت جدید در چاپخانه: مشکلات راهبردی ماشین‌های چاپ، مسأله تهیه رنگ برای این نوع چاپ، مواد اولیه و مراقبت‌های خاص، جذب مشتری در مقابل رقبای قدیمی و مسلط که از تهران، با سابقه‌ای که داشتند کارها را جذب می‌کردند. در مورد

معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی. در سال ۱۳۹۵ با فرزند ایشان ۴ جلسه به مدت ۴ ساعت مصاحبه شد. (شماره پرونده: س ۸)

۳ با ایشان در سال ۱۳۹۳ ۴ جلسه مصاحبه به مدت ۴ ساعت مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ک ۱۱۰)

۴ با آقای عاقل در سال ۱۳۹۴ در ۲ جلسه به مدت ۲ ساعت مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ع ۲۳۴)

۱ با آقای ناظران‌پور ۶ جلسه به مدت هشت ساعت در سال ۱۳۹۴ مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ن ۱۸۰)

۲ آقای سعیدی رضوانی در سال ۱۳۵۸ سرپرست کتابخانه مرکزی آستان قدس و در سال ۱۳۶۲ مدیرعامل مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی شد. در مرداد ۱۳۷۱ چشم از جهان فرو بست. (یادنامه چهلین روز درگذشت دکتر سعیدی رضوانی، مهر ۱۳۷۱،

- ۵- دو تا سه هزار نفر در جریان مسجد کشته شدند؟
 ۶- بعضی‌ها را که در داخل چاه دفن می‌کردند می‌گفتند ما زنده‌ایم اما محلی به آنها نمی‌کردند؟»

طرح تاریخ شفاهی «حوزه و روحانیت مشهد»

- ۱- «کدام مدرسه تحصیل می‌کردید؟/ در زمان شما مهم‌ترین مدرسه علمیه کدام بوده؟ چرا این شهرت را داشته است؟ در زمان شما مشهد چه تعداد طلبه داشت؟ بهترین طلبه‌ها کجایی بودند؟ ضعیف‌ترین طلبه‌ها از کجا می‌آمدند؟
 ۲- در مورد وضعیت معیشت طلبه‌ها لطفاً بفرمایید/ بیشترین مساعدت‌ها از سوی چه منبعی می‌شد؟ کدام مرجع؟ کمک‌های مردمی چگونه بود؟ پولدارترین طلبه‌ها از کجا می‌آمدند؟
 ۳- در مورد وضعیت رفاهی حوزه‌ها/ گرمایی، سرمایی، فرش و نوع حجره؟
 ۴- تخصیص حجره به طلبه‌ها بر چه اساسی بود؟ شایسته‌سالاری؟ رابطه‌ای؟ حسب سنوات و سطح تحصیلات؟
 ۵- مدت آموزش در زمان شما به چه میزان بود/ منظور اینکه چند درصد از طلبه‌ها به سطحی قابل قبول می‌رسیدند و برای وظایف محوله آمادگی داشتند؟
 ۶- تعداد طلبه‌های با اخلاص و جدی چه میزان بود؟
 ۷- طلبه‌هایی که تا آخر عمر در مدرسه‌ها می‌ماندند نیز زیاد بودند؟ علت چه بود؟
 ۸- میزان نظارت بر امر تحصیل و زندگی طلاب در چه حد بود و از چه طریقی صورت می‌گرفت؟ آیا اساتید به این امور هم می‌پرداختند؟
 ۹- نقش رئیس حوزه علمیه در زمان شما چه بود؟ چه حمایت‌هایی را می‌توانست از طلبه‌ها داشته باشد؟ چه کسی بود؟ چگونه انتخاب می‌شد؟ دولتی بود یا از سوی مراجع انتخاب می‌شد؟

خرید این ماشین آلات اطلاعات حاج آقای صاحبکار مغتنم است. و نیز آقای دکتر [علی] منتظمی^۱ که در آن موقع مدیرعامل مؤسسه چاپ بوده‌اند. البته با آمدن دستگاه‌های چاپ صنعتی آقای دکتر منتظمی هم چاپخانه را ترک کردند. اما موضوع خرید دستگاه‌ها را ایشان دنبال کرده بودند.

۱۲- تحولات جدید در مؤسسه چاپ و ایجاد چاپخانه قرآن کریم. در این مورد، محرم کار آقای کربلایی مقدم بودند که اطلاعاتشان را خواهند داد.

۱۳- بحثی هم در مورد محل چاپخانه خوب است داشته باشید از ابتدا تا انتهای زمین خیابان سجاد، زمین چاه‌خاصه و بالاخره زمین چهارطاقی که محل فنی چاپخانه بزرگ قرآن کریم است.

دلایلی که چاپخانه در سجادشهر کارش را شروع کرد و چرا زمین چاه‌خاصه خریداری شد و بالاخره چرا عاقبت به چهارطاقی که قدری از شهر مشهد دور است، محل نهایی چاپخانه شد؟

۱۴- آقای مهندس [رحمان] باغبان‌نژاد^۲ و آقای حبشی.»

طرح تاریخ شفاهی واقعه گوه‌رشاد

«به یک روایت [محمودلی] اسدی بلوای شیخ بهلول را ایجاد کرد که به شاه بگویند کشف حجاب در مشهد زود است و مردم طغیان خواهند کرد، رضاشاه هم عصبانی می‌شود و اسدی را از پا در آورد و کشت.

۱- واقعه مسجد/ حضور روس‌ها و وضعیت اجتماعی آن موقع؟

۲- آقای [محمدتقی] بهلول تنها سخنران بوده‌اند یا کسان دیگر هم بوده‌اند؟

۳- سخنرانی در چه ساعتی بوده؟

۴- [سید علی‌رضا] نواب احتشام [رضوی]؟

^۲ با آقای باغبان‌نژاد در سال ۱۳۹۵ یک جلسه مصاحبه به مدت یک ساعت شده است. (شماره پرونده: ب ۵)

^۱ با ایشان در سال ۱۳۹۰ در ۲ جلسه مصاحبه به مدت ۲ ساعت مصاحبه شده است. (شماره پرونده: م ۲۳۵)

۱۰- مسئله بیت مراجع و اثرگذاری فرزندان آنها در امور مربوط به بیت آقایان چه وضعی داشت؟ کدام مرجع کمتر یا بیشتر فرصت دخالت به فرزندان می داد؟ لطفاً در این مورد اگر چیزی در ذهن دارید بفرمایید؟

۱۱- به نظر شما چه عاملی در جافتادن فردی به عنوان مرجع در طول سال‌های گذشته مؤثر بوده است؟ علم و دانش مرجع؟ دستگاه تبلیغاتی وابسته به بیت مراجع؟ عوامل خارجی؟

۱۲- لطفاً با برش‌ترین و تیزترین عالمی که در خراسان در سال‌های قرن ۱۴ بوده است را نام ببرید؟

۱۳- لطفاً روشن‌فکرترین عالم و مرجعی که در خراسان در سال‌های قرن ۱۴ بوده است را نام ببرید؟

۱۴- اینکه نام افرادی مانند مرحوم حاج شیخ حسنعلی نخودکی یا تا حدی میرزا مهدی غروی بیشتر در ذهن‌ها مانده است چیست؟

۱۵- از فلاسفه بزرگی [که] در مشهد بوده‌اند صحبت بفرمایید؟

۱۶- در مورد مرحوم حاج میرزا احمد کفایی حرف‌های متفاوتی زده می‌شود، شما ایشان را چگونه می‌دانید؟ جاه‌طلب، ریاست‌طلب، عاقل، تیزهوش، سیاستمدار و دارای فهم عمیق سیاسی، کسی که کارهای قربه‌الی‌الله و برای حفظ موقیت اسلام و شیعه انجام داده؟

۱۷- از مرحوم [محمدرضا] کلباسی^۱ [اشتری] در دوره نهضت ملی در مشهد تلاش‌هایی می‌کرده است چه می‌دانید؟

۱۸- اصولاً در مورد علمایی که در سیاست وارد شده‌اند صحبت بفرمایید؟ کی‌ها بودند؟ چقدر تأثیر گذاردند؟ چقدر موفق بودند؟ چقدر وجاهت ملی پیدا کردند و حفظ نمودند؟

۱۹- مرحوم [حسین سیدی] علوی^۲ هم از کسانی بود که حرف‌های متفاوتی در موردش گفته شده است. شما

ایشان را چگونه یافتید؟

۲۰- نزاع مدرسه نواب چه بوده است؟ از فعالان آن برخوردارها چه کسی را می‌شناسید و حق را به کدام جناح می‌دهید؟

۲۱- در مورد مرحوم میرزا مهدی اصفهانی بفرمایید؟ زمان ایشان با عصر رضاشاه همراه بوده است؟ سایر شخصیت‌های مهم هم عصر ایشان کی‌ها بودند؟ ایشان در تربیت شاگردان خود ظاهراً خیلی موفق بوده‌اند؟

۲۲- آیا بی‌ رغبتی به فلسفه در خراسان محصول حضور مرحوم میرزا در مشهد بوده است؟

۲۳- هم‌عصران مرحوم حاج شیخ هاشم قزوینی در مشهد چه کسانی بوده‌اند؟ از فقها؟ از فلاسفه؟ از ادبا؟

۲۴- برخورد منفی با لبداعات روز را به روحانیت این قرن اسناد می‌دهند، مثلاً مقابله با آمدن دوش به‌جای خزانه آب گرم، یا مقابله با تحصیلات جدید در مقلیل مکتب و مدارس دینی و ده‌ها مورد دیگر. این را تأیید می‌کنید؟ عامل اصلی در این نوع مقابله را چه می‌دانید؟ سطحی‌بودن برخوردها؟ تأثیر جو و زمان؟ تأثیر منابع اسلامی، از علمای موافق یا مخالف ابداعات جدید صحبت بفرمایید؟

۲۵- راجع به مرحوم [حسین علی] راشد چه می‌دانید؟ قدری صحبت بفرمایید. می‌گویند از مرحوم [محمدتقی] فلسفی باسوادتر بوده است؟

۲۶- از روحانیت دوره نهضت دکتر مصدق در مشهد چه یاد دارید؟ کی‌ها بودند؟ کی‌ها نبودند؟ افصح‌المتکلمین اراکی که بود؟ آقای [غلام‌حسین] مصباح [الهدی] که سخنرانی می‌کرده است در چه سطحی بوده است؟

۲۷- از مجتهدان بزرگی که در دوره زندگی با آنها مواجه شده‌اید، آنها که در مشهد اقامت کرده‌اند، لطفاً یاد کنید؟

۲۸- اصولاً مشهد را جای پرجاذبه‌ای برای حفظ علما و مراجع تصور می‌کنید؟ از قدیم چنین بوده یا جنبه‌های

^۱ از آقای علوی ۵ جلسه به مدت ۴ ساعت در سال ۱۳۸۴ مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ۵)

^۲ از روحانیون فعال در نهضت ملی نفت در مشهد، با نوه ایشان آقای حسین کلباسی اشتری در سال ۱۳۸۰ در ۱ جلسه به مدت ۱ ساعت مصاحبه شده است. (شماره پرونده: ک ۲۹)

منفی داشته است؟

۲۹- از ویژگی‌های برجسته آقای اردبیلی، آقای سبزواری بزرگ، آقا میرزا حسین، آقای مهامی، آقای بادکوبه‌ای، آقای حاج شیخ عبدالنبی کجوری، آقای کدکنی، آقای ایسی بگویند؟

۳۰- از آشتیانی‌هایی که در مشهد به شهرت رسیده‌اند؟
۳۱- آیا در دوره رضاشاه هم عالم و یا مرجع بزرگی در مشهد بوده است؟ به‌جز آقای قمی و آقای میرزا محمد آقازاده چه کسانی دیگر بوده‌اند؟

۳۲- در مورد مرحوم شیخ علی اکبر نوقانی متولی مدرسه نواب چه خاطراتی دارید؟ چه ویژگی‌هایی داشته‌اند؟

۳۳- از خانواده شهیدی‌ها فرد معروفی به یادتان هست؟

۳۴- از مشکلات روزمره طلاب آن عصر صحبت فرمایید؟ از ارتباطات بین‌فردی؟ دوستانه‌ها یا همراه با چالش؟ مسأله ازدواج مشکلی بود یا مردم عنایتی به طلاب داشته‌اند؟ فرق برنامه‌های طلبه‌ها چه بوده است؟ ورزشی؟ سفر؟ بیرون شهر؟

۳۵- از پیش‌نمازهای معروف مشهد بگویند؟

۳۶- از آقای [میرزا احمد] مدرس و فرزند بزرگشان مرحوم حاج آقا جلال؟

۳۷- به‌غیر از ادبیات، منطق، فقه، اصول و فلسفه، دروس دیگری که در حوزه مرسوم بوده‌اند، چه بودند؟
۳۸- نوشتن، نویسندگی، شیوه تهیه کتاب و مقاله و حتی خوش‌نویسی را چگونه آموزش می‌داده‌اند و طلاب از این جهات چه وضعی داشته‌اند؟

۳۹- موقعی که آقای بروجردی به مشهد آمدند، جز آقای [علی اکبر] نهاوندی، کسی دیگر محل نماز به ایشان ندادند. آقای نهاوندی پشت سر آقای بروجردی نماز بستند؟

۴۰- ائمه جماعت در مسجد گوهرشاد، آقای گلپایگانی، آقای [علی اکبر] خویی (پدر مرجع فقیه)، آقای حاج شیخ غلام‌حسین تبریزی، آقای [حسین فقیه] سبزواری، حاج شیخ احمد شاه‌رودی، آقای میردامادی، آقای نهاوندی؟

۴۱- ورودی کوچه حوض لقمان، پشت مسجد حوض لقمان حاج آقا حسین پدر آیت الله موسوی مدرّس حوزه؟
۴۲- حوزه‌های علمیه قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی؟

۴۳- تحولات حوزه علمیه مشهد در صد سال اخیر؟
۴۴- وضعیت حوزه‌ها و طلبه‌ها؟

طرح تاریخ شفاهی «حاج شیخ هاشم قزوینی»^۱

«مربوط به حاج هاشم. نوشتار حاضر تلاشی است برای معرفی یکی از دست‌پرونده‌های حوزه‌های علمیه مشهد به انگیزه احساس ضرورتی که این روزها می‌کنیم و برای نشان‌دادن راه‌هایی که طلاب جوان می‌توانند از آنها به قله‌های رفیع رشد و تکامل برسند. بعضی موارد که خوب است بررسی و برجسته شود:

۱- موضع شیخ در قبال فلسفه/ تحت تأثیر میرزا قرار گرفته‌اند؟

۲- اهل قلم و نوشتن هم بوده‌اند؟

۳- بیشتر مجذوب استعداد شاگردان بوده‌اند یا تقدسشان؟

۴- نصایح مرحوم حول چه محورهایی بوده است؟ درس‌خواندن، اندیشیدن، فهمیدن، نماز، تحجد، صلّه رحم، انفاق، مراعات ضعفا؟

۵- در چه سنی ازدواج کردند؟

۶- همسرشان اهل علم و سواد بوده است؟

۷- میزان تحصیل صبیّه یا صبیّه‌هایشان چه مقدار بوده است؟

۸- سفرهایی که رفته‌اند؟ اهل سفر بودند؟

موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی در ۷۵۷ صفحه منتشر شده است.

^۱ این طرح در قالب کتاب فقیه روشن‌اندیش (شیخ هاشم قزوینی از نگاه شاگردانش) در سال ۱۴۰۳ توسط انتشارات سازمان کتابخانه،

تاریخ اجتماعی

- ۹- عوامل مؤثر بر تربیت حاج شیخ دوران کودکی، نوجوانی، طلبگی؟
- ۱۰- وضعیت مادی خانواده چگونه بوده است؟
- ۱۱- ویژگی پدر و مادر و اقوام؟
- ۱۲- بیشترین تأثیر را از که پذیرفته است؟ از پدر، مادر؟
- ۱۳- معلمان دوران ابتدایی و ... معلمان حوزه؟
- ۱۴- پدر و مادرشان را در چند سالگی از دست داده‌اند؟
- ۱۵- ساده‌زیستی، نقش خانواده و همسر در این گونه رفتار شیخ؟
- ۱۶- شروع زندگی ایشان، چند تا اتاق، چه تشریفات، چه خوردوخوراک؟
- ۱۷- تمیزی و نظافت، شیک‌پوشی و ساده‌زیستی؟
- ۱۸- وضعیت عبادت، چه عبادتی برایشان مهم‌تر بوده است؟
- ۱۹- رفتار سیاسی اجتماعی، آیا داشته‌اند؟
- ۲۰- رفع حاجت مردم و مراجعان، در چنین کارهایی هم درگیر می‌شده‌اند؟
- ۲۱- چرا با مردم معاشرت نمی‌کرده‌اند؟
- ۲۲- روضه هفتگی یا ماهانه داشته‌اند؟
- ۲۳- به دیدوبازدید مؤمنان و علما می‌پرداخته‌اند؟
- ۲۴- دعوت مردم را برای شرکت در مهمانی‌ها می‌پذیرفته‌اند؟
- ۲۵- مناعت طبع، پرهیز از استفاده از بیت‌المال؟
- ۲۶- غرور و خودبزرگ‌بینی، تبلیغات برای شخص خودشان داشته‌اند؟
- ۲۷- تواضع، شهرت‌طلبی، عصبانی شدن در درس در اثر سؤال بی‌ربط طلاب؟
- ۲۸- وقت‌شناسی داشته‌اند؟
- ۲۹- همه طلاب را به یک چشم نگاه می‌کردند؟
- ۳۰- مقایسه حاضر جوابی با آقای شیخ کاظم دامغانی؟
- ۱- «شرکت‌های مسافری؟
- ۲- مراکز فساد؟
- ۳- وسایل نقلیه و نحوه نزدیک شدن آنها به اماکن؟
- ۴- گاری، درشکه و الاغ؟
- ۵- چلوکباب دستی یک قران بود، کسی پول نداشت به رستوران برود. رستوران‌ها خالی از مراجعین بود؟
- ۶- برنج از چه تاریخی به غذای مردم وارد شد؟
- ۷- مشهد برنج‌فروشی نداشته است، از چه تاریخی برنج وارد شد؟
- ۸- ملا هاشم قد بلندی داشت، یکی از کتاب‌هایش را آورده بود که به پدرم بدهم، از کتاب‌های خودش بود؟
- ۹- مهاجرت به مشهد، بررسی مسأله مهاجرت به مشهد، زائرانی که جذب مشهد شدند در سال‌های مختلف و در اثر پیشامدهای گوناگون، سیستانی‌ها، قائمی‌ها، یزدی‌ها، عرب‌ها، روس‌ها و ...؟
- ۱۰- چهره‌های برجسته مشهد در صد سال اخیر، بزرگ‌ترین و مهم‌ترین‌ها در هر رشته، ثروت، علم، انحراف و بزهکاری، خدمت، صنعت، حاج عبدالرحیم اصفهانی، آقای قریشی؟
- ۱۱- حرفه‌های موجود در مشهد از عصاره، گیوه‌دوزی، تخت‌کشی، تخت‌گیوه، مکتب‌داری، ملاجی، آبکش، سقا؟
- ۱۲- نوشابه‌های مرسوم، سکنجین، دوغ، لیموناد؟
- ۱۳- وسایل نقلیه در طی زمان؟
- ۱۴- فاصله شهرها از باج‌گیران تا قوچان، از قوچان تا مشهد سه شبانه روز در راه بودیم؟ (آقای شمشانی، ۱۳۱۹)
- ۱۵- لقب‌های حسین بربر، موسی بربر، غلام‌رضا سگ‌سوار، حاج محمد وقفی؟
- ۱۶- نقش خارجی‌ها در تاریخ مشهد (ملیت، حوزه کاری، خدمت یا خیانت)؟
- ۱۷- تیمسار رستگار، رئیس شهربانی خراسان، و نقش ایشان در برقراری نظم در خراسان، در مشهد؟
- ۱۸- کنسولگری‌های خارجی در مشهد، آلمان، روسیه،

انگلستان، آمریکا، پاکستان، افغانستان، هندوستان و ...؟

۱۹- تاریخ ایجاد سینما در مشهد؟

۲۰- حسینی‌های معروف مشهد، بانیان و خادمان و فعالیت‌ها؟

۲۱- سابقه تشکیل شهرداری و خدمات شهری؟

۲۲- رضاشاه تنها می‌آمد و سرکشی می‌کرد تا ببیند چه خبر است، درست مثل نادرشاه؟

۲۳- رضاشاه و خیانت افسری که به زن یکی از سربازان چشم خیانت داشته و شکایت کرده بود و خودش برای بررسی صحت و سقم می‌آید و وقتی صحبت می‌کنند و متوجه می‌شود که شایعه حقیقت دارد با تیر افسر را می‌کشد. خیلی جدی بوده است.»

پزشکی و بهداشت

۱- مراکز بهداشتی در مشهد؟

۲- وضعیت بیماران در مشهد؟

۳- بیماران تیمارستان حجازی؟

۴- در خیابان رضوی‌ها در محل دبستان ۱۵ بهمن قبلاً بیمارستان بود. احتمالاً وابسته به آستان قدس، از آنجا منتقل شده به محلی بین کاروان‌سرای ملک و دارالشفای کنونی؟

۵- بیمارستان روس‌ها در شهریور ۲۰ در ابتدای خیابان سعدی، محلی که اکنون یک نانوائی فری است؟

۶- بیمارستان آمریکایی‌ها هم که در خیابان شاه‌رضانو محل فعلی بهزیستی ...؟»

آموزش و پرورش

«وضع آموزش و پرورش پیش از انقلاب که می‌توان از آقایان مجیدزاده، غمامی، بهادری، منتظری و ... پرسید.

در مورد اصل ۴ ترومن و آثار و فعالیت‌های آموزشی آمریکایی در مشهد می‌توان از حاج آقای اعتضاد و غمامی سؤال کرد.

دبیرها و معلمان مشهور و موفق: ذات‌علیان، هندی‌نژاد، صدقیانی، بهادرزاده، عالم‌زاده، رهبر (دبیر انگلیسی)، دانش‌آموز (دبیر ریاضی)، صادقی (ریاضی)، دکتر یوسفی

(ادبیات)، آقای سبزواری (دبیر عربی)، صنعی (فرانسه).

مدارس ملی، مدرسه نوین حاج آقای اعتضاد، مدرسه حاج آقای لدی، مدرسه ایمانی، مدرسه‌های منتظری مکتب ملاعلی کوچه یزدی‌آباد، مدارس حاجی عابدزاده.

اولین دبیرستان مشهد: دبیرستان دانش جنب پمپ بنزین خیلان خسروی‌نو. بعد این نام در ۱۳۱۳ به منظور بزرگداشت فردوسی در زمان رضاشاه تبدیل شد به فردوسی.

وضعیت کلاس انجمن ایران و انگلیس و ایران و آمریکا که نقش جدی در تقویت بنیه زبان دانش‌آموزان داشته‌اند جالب است. معلمان خارجی در مشهد سرفصل مناسبی است.

دبیرستان‌های معروف شهر مشهد: شاه‌رضا، فردوسی، ایرلندخت، هدایت، دانش بزرگ‌نیا، حاج‌تقی آقابزرگ و ... نقش کلاس‌های شبانه بر توسعه میزان افراد تحصیل‌کرده در مشهد، دوره سه‌ساله در یک سال، علاوه بر کلاس‌های زبان، کلاس‌هایی که مقاطع تحصیلی را تدریس می‌کردند، سیکل اول و دوم.

دبستان‌های معروف مشهد، ۱۵ بهمن، بدر و دیانت، کلاس‌های معروف و موفق، کلاس شبانه آقای [حسام‌الدین] مستوفی، صدقیانی، هندی‌نژاد، [احمدعلی] منتظری، [محمدجواد] پورمرادی.

مستوفی خادم کشیک هشتم از مدیران بازنشسته و قدیمی آموزش و پرورش، سن حدود ۸۰ سال (این مستوفی با آقای مستوفی، رئیس کلاس‌های شبانه، که شهرت داشت فرق می‌کند).

- ۱- مدارس ملی در مشهد با صبغه دینی؟
- ۲- مدارس دینی/ تعلیمات اسلامی غیردولتی/ مکتب‌های قدیمی تا چه سالی فعال بودند؟
- ۳- مدارس که به طور غیردولتی اداره می‌شده‌اند؟
- ۴- مکاتب قدیمی؟

- ۵- انجمن پیروان قرآن؟^۱
- ۶- مدرسه توسط اقلیت‌های دینی؟
- ۷- مؤسسه‌های آموزشی (روزانه و شبانه) در مشهد (مستوفی، ایمانی)؟
- ۸- تحصیلات جهشی به یمن وجود مؤسسه‌های آموزشی شبانه؟
- ۹- کلاس‌های زبان؟
- ۱۰- زبان انگلیسی از چه تاریخی وارد دبیرستان شد، همچنین زبان فرانسه؟
- ۱۱- معلمان معروف در زبان فرانسه، انگلیسی، آلمانی؟
- ۱۲- دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها؟
- ۱۳- مسئله فرار مغزها از مشهد می‌تواند یکی از موضوع‌های مورد توجه در تاریخ شفاهی باشد؟
- ۱۴- اطلاعات کمی (آماري) از مدارس (دبستان + دبیرستان) در مشهد قبل از انقلاب؟
- ۱۵- اولین‌ها: اولین دبستان، دبیرستان، راهنمایی را چه کسی ساخته است (اولین هنرستان)؟
- ۱۶- اولین رئیس آموزش و پرورش مشهد چه کسی بوده است؟ اداره آموزش و پرورش در چه سالی در مشهد ایجاد شده است؟
- ۱۷- مشخصات رؤسای آموزش و پرورش / مرحوم فیوضات، حبیبی، شهرستانی و ...؟
- ۱۸- دبیرستان دخترانه از چه سالی / اولین دبیران زن از چه تاریخی مشغول به کار شدند / دبیرستان پسرانه از چه سالی؟
- ۱۹- مشخصات رؤسای دبیرستان‌ها / مرحوم فیاض / دبیرستان شاه‌رضا + مرحوم زوار + آقای مجیدزاده، عالم‌زاده؟
- ۲۰- تأسیس دانش‌سرای مقدماتی در مشهد / سپس دوره تربیت دبیری در دانشگاه؟
- ۲۱- نقش آستان قدس در ایجاد مدارس جدید
- (دبیرستان شاه‌رضا / دبیرستان فردوسی)؟
- ۲۲- چهار طبقه از چه زمانی اداره آموزش و پرورش شد؟ قبلاً اداره کجا بوده است؟

انقلاب اسلامی در مشهد

- ۱- «مصاحبه با آقای حبیبی یا حاج آقای رحمت در مورد فعالیت‌های سال‌های ۵۸ دانشگاهیان، گروه کارمندان.
- ۲- حرکت‌های فرهنگی در مشهد پس از سقوط رضاشاه تا پیروزی انقلاب اسلامی؟
- ۳- کانون نشر حقایق اسلامی و انجمن پیروان قرآن، شباهت‌ها و تفاوت‌ها؟
- ۴- استوار ضابطی، عضو ساواک و از رؤسای خدمه در زمان محمدرضا؟
- ۵- استوار ضابطی و نقش ایشان در حرم (استوار ضابطی در دوره‌ای بسیار قدرتمند بود و عضو ساواک خراسان نیز بود. ضمناً ظاهراً آدم خوبی هم بوده است)؟
- ۶- احزاب و شخصیت‌های سیاسی مشهد از ۱۳۲۰ تا کنون؟
- ۷- رؤسای هیئات مذهبی و نقش آنها؟

جنگ ایران و عراق

- ۱- نمونه‌هایی از ایثار که شاهد آن بوده‌اید؟
- ۲- حالت‌های معنوی رزمندگان؟
- ۳- بچه‌ها با چه انگیزه‌ای بیشتر به جبهه آمده بودند؟
- ۴- درصد افرادی که بی‌انگیزه بودند را چه مقدار ارزیابی می‌کنید؟
- ۵- عکس‌العمل در قبال شهادت بچه‌ها؟
- ۶- مفاد وصیت‌نامه‌ها؟
- ۷- عکس‌العمل والدین؟
- ۸- کمک‌های مردمی در جبهه‌ها، آذوقه‌ها و ...؟

بر کارهای علی‌اصغر عابدزاده در سال ۱۳۹۴ توسط بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی در ۲۵۲ صفحه منتشر کرده است.

^۱ نگارنده حاصل مصاحبه‌های این طرح را در قالب کتاب «انجمن پیروان قرآن (فعالیت‌های مذهبی، آموزشی، سیاسی و اجتماعی با تأکید

پست و تلگراف خراسان

«اگر به تلگراف هم توجه دارید، از مخابرات ارتش هم می‌توان بازنشستگان را پیدا کرد.

به نقش نامه‌نویس‌های مستقر در بیرون اداره پست اشاره‌ای نشده است. چون سواد عمومی کم بوده و پست تنها وسیله ارتباطی طبیعی بوده است، افرادی شغل نامه‌نویسی برای افراد بی‌سواد را عهده‌دار بوده‌اند.

۱- عکس‌هایی از پستی‌های قدیمی و تحولاتی که در پست خراسان اتفاق افتاده است؟

۲- ارسال محموله‌های پستی توسط بخش خصوصی؟
۳- بسته‌های پستی به عنوان کادو برای بستگان از چه زمانی باب شده است؟

۴- پاکت‌های هوایی و نقش اداره پست در تهیه و فروش آنها؟

۵- وجدان شغلی در کارکنان، سعی در رسانیدن نامه به صاحبش؟

۶- آسیب‌شناسی این شغل؟

۷- وسیله نقلیه پستی‌ها، پیاده، دوچرخه؟»

نهضت ملی نفت

۱- مناقشه طلاب خراسان و اختلاف آقای آقازاده کفایی و آیت‌الله نوقانی در ۴۸ سال پیش مرکز مقابله طلاب مدرسه نواب بود؟

۲- افصح‌المتکلمین اراکی سخنران مذهبی در دوره نهضت نفت ۱۳۳۰؟

۳- دانش سخنور و استقبال مردم از این واعظ جنوب خراسان و پایان کارش، تحسن در بیت آیت‌الله قمی؟

۴- کانون نشر حقایق اسلامی و انجمن پیروان قرآن، شباهت‌ها و تفاوت‌ها؟

۵- مرحوم عابدزاده، محمدتقی شریعتی؟

۶- نواب صفوی و فدائیان اسلام؟»

محلات قدیمی مشهد

«کوچه هونگ (هاونگ) تختگاه بزرگی بود. برای

ثوابش همه می‌آمدند. توی زمین کار گذاشته بودند، نخود و هرچی می‌خواستند با هاون استفاده کنند.

منزل حاج آقای لقمانی (حاج غلامحسین مؤذن) آب‌انبار ۳۰ تا ۴۰ پله داشت که به نام حوض لقمان می‌گفته‌اند. روضه‌خوانی مفصلی داشته‌اند. فعلاً توسط فرزندان تیکه‌تیکه شده است و هر کدام برای خود خانه ساخته‌اند.

مدرسه چسبیده به فلکه حرم، حوض خیلی بزرگ و در ضمن افتاد توی فلکه، بزرگ‌تر از مدرسه باقریه و حاج حسن بود، خیلی بزرگ بود.

دو تا یخچال در داخل باغ هشت‌آباد بود، برای ساختن یخ جهت مصرف در تابستان، ساختن بستنی و غیره.

حیطه حرم اول خیابان عشرت‌آباد یا مقابل پمپ بنزین باغ خانواده ضابطی‌ها، نوه‌ها زنده‌لند و در همان اطراف ساکن‌اند.

۱- کوچه سرآسیا؟

۲- آسیاب بالا خیابان قبل از فلکه توحید؟

۳- آب‌های جاری در مشهد، آب‌میرزا، آب‌سرد و سعدآباد؟

۴- حمام‌ها؟

۵- کاروان‌سراهای مجاور حرم؟

۶- سراها و تجارت‌خانه‌ها؟

۷- مغازه‌ها و مراکز فروش؟

۸- مسافرخانه‌ها؟

۹- آتش‌نشانی فعلی، قبلاً غسالخانه [بود]؟

۱۰- باغ حاج غلامحسین مؤذن (لقمانی)، قبرستان حوض لقمان؟

۱۱- قبرستان هشت‌آباد محل فعلی پارک [کودک] در خیابان شاه‌عباس؟

۱۲- غسالخانه و قبرستان مجاور حرم، ابتدای خیابان طبرسی؟

۱۳- باغ نو؟

۱۴- باغ هشت‌آباد؟

۱۵- باغ عنبر (دبیرستان شاه‌رضا)؟

و مشکلات نمی‌ماند تا نقش ناجی را بازی کند، بلکه با برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری سازمان را به مقصد می‌رساند. رفتار هوشمندانه او سازمان را اداره می‌کرد، نه چارچوب خشک قوانین؛ تا جایی که برای فرار از پیچ‌وخم اداری و بوروکراسی پیچیده حاکم بر آن، در اوایل دهه هشتاد، صد هزار تومان از پول شخصی خودشان را به عنوان تنخواه در اختیار من قرار داده بود تا برای امور تاریخ شفاهی مانند خرید کاست، گرفتن وسیله نقلیه، پذیرایی و ... استفاده کنم.

در مراسم تودیعشان (تصویر ۸) که نگارنده نیز حضور داشت، با وجود موضوع‌های مختلف و مهم مربوط به سازمان، بخشی از صحبتشان را به بخش تاریخ شفاهی اختصاص دادند و فرمودند: «ما در آنجا [مدیریت اسناد و مطبوعات] یک بخش خوبی داریم به نام تاریخ شفاهی که مسائل مختلف مشهد و خراسان را از معمرین که چند سالی از من بزرگ‌تر باشند سؤال می‌کنیم که اوضاع احوال مثلاً اون دوره چه جور بوده و یک به اصطلاح اطلاعات خیلی خوبی الان ما جمع کردیم و این کار جالبیه و به خصوص برای افرادی که هم‌سن‌وسال ما باشند، اگر یک کم در جو این کار قرار بگیرند، خیلی خوششان می‌آید. کار خیلی جالبیه.» نوشتیم تا به یادگار بماند.

تصویر ۸: مصاحبه نگارنده با آقای دکتر علی محمد برادران رفیعی در تاریخ ۱۸ شهریور ۱۳۹۲ در محل «سرای اهل قلم».

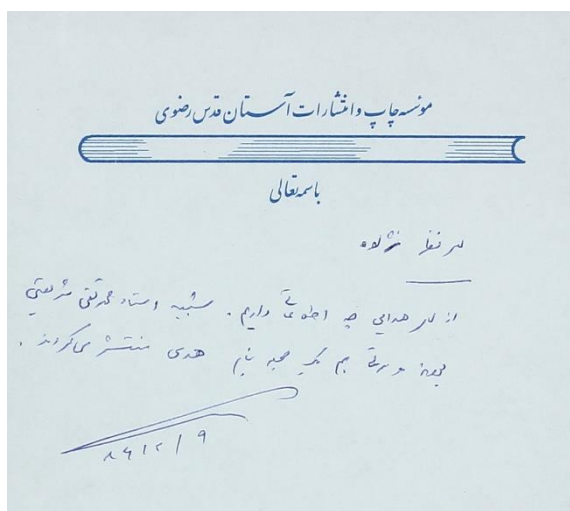
- ۱۶- منزل سعید معاضد و خیابان فعلی امام خمینی؟
- ۱۷- خیابان امام خمینی [پهلوی] را رضاشاه کشید؟
- ۱۸- ارک از کوچه ارک از سرشور می‌آمد، راه داشت، به اطراف حرم می‌آمدند؟
- ۱۹- کوچه سراب؟
- ۲۰- آب مسجد گوهرشاد از سراب می‌آمده است؟
- ۲۱- حیطة حاج کلبعلی وسط خیابان خاکی به طرف گنبد سبز فعلی؟
- ۲۲- باغ انگوری آخر کوچه زردی نزدیک منزل حاج محمد حسن مولوی‌زاده؟
- ۲۳- کوچه بهره (باره) شهر فعلاً کوچه آگاهی نزدیک فلکه توحید (دروازه قوچان)؟
- ۲۴- قبرستان‌های معروف مشهد کنار حرم، قبرستان میرهوا و ...؟
- ۲۵- نقشه مشهد و مؤسسه‌های مهم دولتی در دوره پهلوی‌ها، بیمارستان‌ها، مدرسه‌ها، مساجد، مراکز نظامی و انتظامی، نمایندگی‌های کشورهای خارجی و ...؟
- ۲۶- باغ‌های مشهد در عصر پهلوی؟
- ۲۷- دروازه‌های مشهد و مسئله اخذ عوارض و ...؟

نتیجه

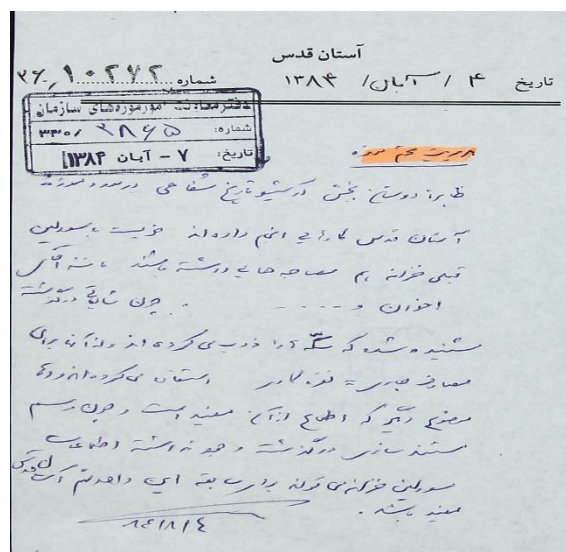
دکتر برادران در نزدیک به ده سال ریاست سازمان، با وجود مسئولیت کتابخانه مرکزی، بیش از چهل کتابخانه پیرامونی، موزه‌ها، مرکز اسناد آستان قدس رضوی و گرفتاری‌های فراوان دیگر، با پشتکار و دقت در مدیریت امور آرشیو تاریخ شفاهی، توانست آن را حفظ، تثبیت و نهادینه کند.

امروز، پس از ۲۶ سال، بخش تاریخ شفاهی با انجام بیش از ۲۵ هزار ساعت مصاحبه با ۷۳۰۰ نفر در ۱۸ هزار جلسه و انجام بیش از ۸۰ طرح تاریخ شفاهی که تمامی طرح‌های پیشنهادی دکتر برادران رفیعی را در بر می‌گیرد و با سامان‌دهی و آرشیو این مصاحبه‌ها، جزو پیشگامان این عرصه در کشور است.

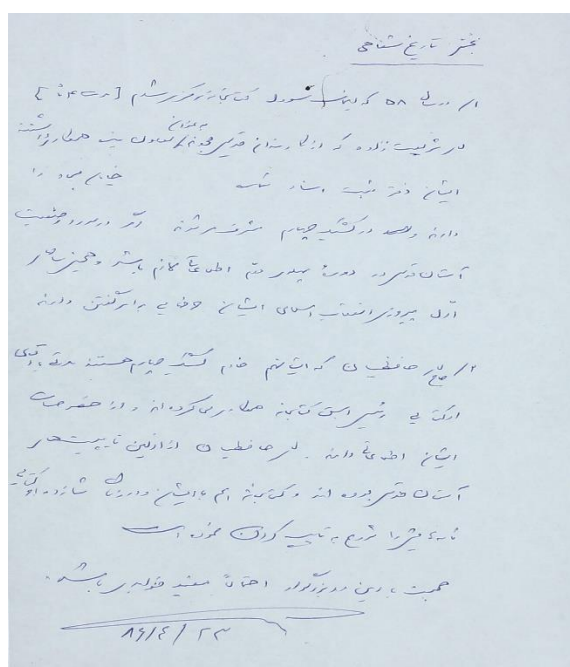
مرحوم برادران مدیری آینده‌نگر بود. او منتظر اتفاقات

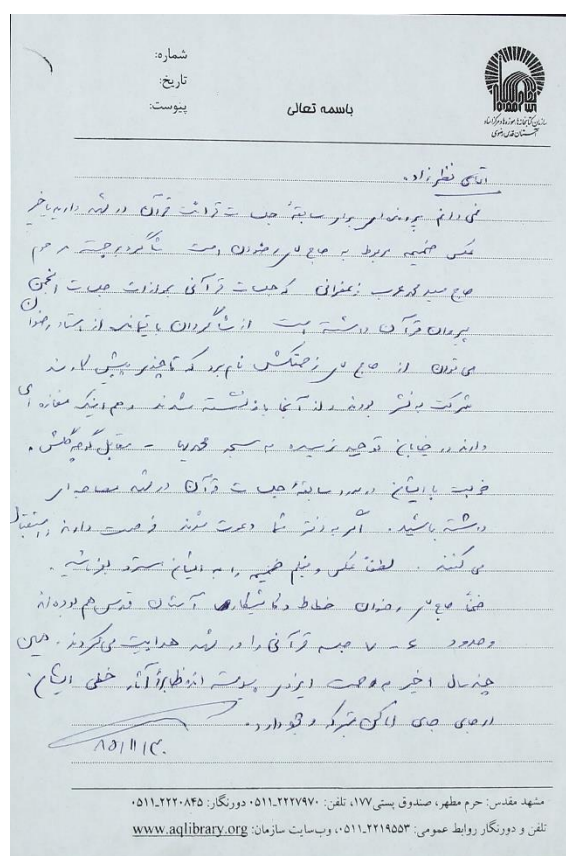
تصویر ۴: درخواست از نگارنده برای انجام مصاحبه با آقای هدایی که مانند آقای محمدتقی شریعتی فعالیت مذهبی داشته‌اند

تصویر ۲: درخواست مصاحبه در خصوص موزه‌های آستان قدس رضوی از بخش تاریخ شفاهی

تصویر ۵: مأموریت به بخش تاریخ شفاهی برای مصاحبه در موضوع وضعیت آستان قدس رضوی در دوره پهلوی دوم

تصویر ۳: درخواست مصاحبه در موضوع جلسات قرآنی که در مشهد برگزار می‌شدند.

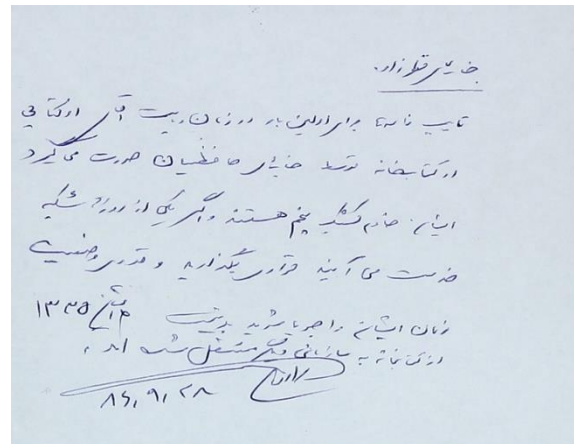
تصویر ۷ نامه به تاریخ شفاهی برای مصاحبه با آقای تدین که مانند آقای عابدزاده [مسئول انجمن پیروان قرآن] فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی داشته‌اند

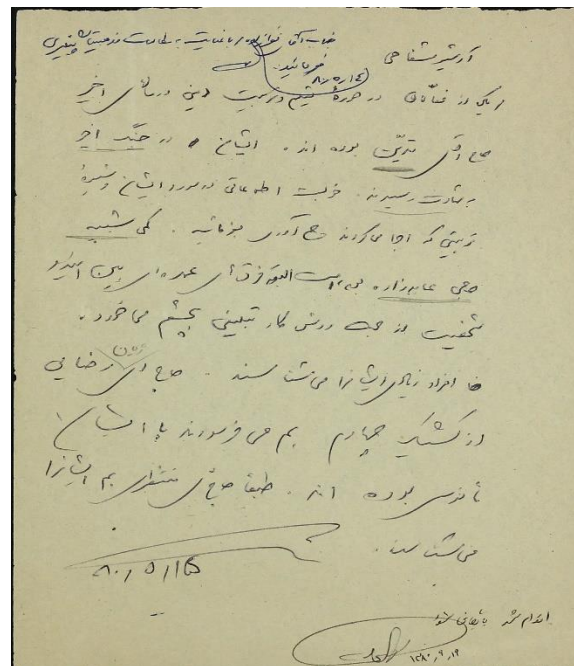
تصویر ۸ مراسم تودیع دکتر برادران رفیعی، هفته نامه حرم، شماره ۱۷۰، ۱۱ خرداد ۱۳۸۷، ص ۴

تصویر ۹ آگهی ترحیم دکتر برادران رفیعی، روزنامه خراسان، شماره ۲۰۱۹۴، ۲۷ شهریور ۱۳۸۹، ص ۱۵

تصویر ۶ نامه به نگارنده برای انجام مصاحبه با جناب آقای حافظیان در مورد چگونگی کار با دستگاه‌های جدید ماشین‌نویسی و تایپ در آستان قدس رضوی

متولد ۲۵ فروردین ۱۳۱۶ در شهر مشهد، دریافت دکتری روان‌شناسی از دانشگاه پاریس در سال ۱۳۴۴، استخدام در دانشگاه فردوسی در سال ۱۳۴۵، عضویت در هیئت امانا و معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی حدود سه دهه اول انقلاب، بازنشستگی از دانشگاه فردوسی در سال ۱۳۷۸، در ۱۲ آبان‌ماه همین سال ریاست سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی را به عهده گرفت و تا ۱۱ خرداد ۱۳۸۷ در این سمت باقی بود. دکتر برادران در ۲۱ شهریور ۱۳۹۸ به دلیل بیماری درگذشت. (تصویر ۳) پیکر ایشان در صحن آزادی حرم مطهر مدفون شد. (ویژه‌نامه نکوداشت دکتر علی‌محمد برادران رفیعی، مردادماه ۱۴۰۱، مرکز مفاخر دانشگاه فردوسی مشهد، صص. ۱۰۴ و ۱۰۵)

